

15. Новости литературы (Тайное обучение) // Русская школа. – 1911. – № 3. – С. 108–109.
16. Правительственные распоряжения // Русская школа. – 1905. – № 12. – С. IV.
17. Правительственные распоряжения // Русская школа. – 1906. – № 5–6. – С. X–XI.
18. Правительственные распоряжения // Русская школа. – 1907. – № 10. – С. VII.
19. Педагогическая хроника // Русская школа. – 1906. – № 1. – С. 75–77.
20. Разные известия и сообщения // Русская школа. – 1906. – № 9. – С. 61
21. Разные известия и сообщения // Русская школа. – 1907. – № 11. – С. 74.
22. Русова С. К вопросу о белорусской школе // Русская школа. – 1908. – № 11. – С. 39–42.
23. Русова С. Хроника национальной школы // Русская школа. – 1907. – № 11. – С. 44–48
24. Белашов В.І. Глухів – столиця Гетьманської та Лівобережної України. Посібник для учбової та наукової роботи студентів та учнів середніх шкіл до «Глухівського періоду» історії України (1708–1782 рр.). – Глухів, 1996. – 143 с.
25. Белашов В.І. Українські політичні партії на Глухівщині у Першій Російській революції (1905–1907) // Історичні студії суспільного прогресу. – Глухів, 2016. – Вип. 4. – С. 9–14.
26. Глухівський державний педагогічний інститут (1874–1994 рр.). – Суми: ВВП «Мрія» ЛТД, 1994. – 46 с.
27. Крижанівський В.М. Викладачі Глухівського інституту (1874–1924 рр.). Біобіографічний словник. – Глухів-Кропивницький, 2017. – 96 с.
28. Ляшко И.М., Ковальчук Г.С. Степан Васильченко и революционные события 1905–1907 гг. на Глуховщине // Вопросы профессиональной подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной и профессиональной школы. – Глухов, 1984. – С. 24–26.
29. Снацковская С.В. Развитие образования и педагогической мысли на территории Беларуси в 60-е годы XIX – начале XX века: автореф. на соискание ученой степени док. пед. наук. – Нижний Новгород, 2012. – С. 25–33
30. Ткаченко В.К. Глухів. – Харків: Прапор, 1968. – 143 с.
31. Ярошевич Никанор Казимирович – первый ректор Белорусского государственного политехнического института. – [Електронний пєсур]. – Режим доступу: <https://vesti.bntu.by/nikanor-kazimirovich-yaroshevich-pervyy-rektor-belorusskogo-gosudarstvennogo-politehnicheskogo>.

Крижановский В.М. Воспитанники Глуховского учительского института в период революции (1905–1907) и консервативного курса П. Столыпина

В статье проанализированы попытки защиты корпоративных и профессиональных прав воспитанниками и выпускниками Глуховского учительского института в годы Первой русской революции и эпоху П. Столыпина.

Ключевые слова: учительский институт, университет, воспитанники, интернат, революция.

Kryzhanivskiy V.M. Pupils of the Hlukhiv teachers' institute during the Revolution (1905–1907) and the conservative course of P. Stolypin

In the article analyzes attempts to protect corporate and professional rights by pupils and graduates of the Hlukhiv teachers' institute during the years of the First Russian Revolution and the era of P. Stolypin are analyzed.

Key words: teacher's institute, university, pupils, boarding school, revolution.

28.02.2019 р.

УДК 94(477.5)«1914/1918»

О.С. Немченко

**ЗЕМСЬКІ УСТАНОВИ
ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У СПРАВІ
ДОПОМОГИ ДІТЯМ ФРОНТОВИКІВ
У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

У статті розглядається діяльність земських установ Чернігівської губернії у справі допомоги дітям фронтовиків у роки Першої світової війни. З'ясовано основні завдання, які постали перед земствами у зв'язку з появою значної кількості сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, визначено способи їх вирішення на місцях.

Ключові слова: Перша світова війна, Чернігівська губернія, земські установи, діти-сироти, притулки-ясла, опіка.

Перша світова війна мала низку негативних проявів. Масовість жертв бойових дій з перших днів війни спонукала суспільство звернути особливу увагу на сім'ї своїх захисників, а особливо на їх дітей, що стали сиротами, напівсиротами або просто не мали належних умов для життя, освіти і т. ін. Опікою над дітьми воїнів тією чи іншою мірою займалися державні установи, благодійні організації, органи земського та міського самоврядування, церква. На загальноімперському рівні діяли спеціальні структури, створені ще до війни: Олексіївський, Романівський та Георгіївський комітети [1, с. 7]. Для земств Чернігівської губернії опіка над дітьми теж стала важливим напрямом їхньої діяльності.

Актуальність дослідження зумовлена, насамперед, необхідністю наукового осмислення ролі земських установ Чернігівської губернії у справі надання допомоги незахищеним верствам населення в умовах воєнного часу, оскільки ця складова їхньої діяльності не знайшла свого повного відображення в історіографії. Водночас, зважаючи на те, що нині на території України відбуваються воєнні дії, вивчення досвіду діяльності земських установ у сфері допомоги жертвам війни має і практичну актуальність, передусім, з точки зору аналізу та переосмислення відповідних практик багатовекторної підтримки різних категорій населення.

Аналіз літератури свідчить про те, що дослідження діяльності земств Чернігівської губернії у справі допомоги дітям фронтовиків у роки Першої світової війни все ще перебуває у стані розробки і не знайшло свого повномасштабного висвітлення. Проблемі надання допомоги дітям у загальноукраїнському вимірі присвячена низка статей О.В. Кравченко [2; 3; 4; 5]. Дослідниця, зокрема, проаналізувала державну та громадську опіку над дітьми, а також діяльність Олексіївського головного комітету у цій сфері. Окремі аспекти з акцентом уваги на громадській та приватній благодійності висвітлили у своїх студіях О.М. Донік [6; 7; 8], Ф.Я. Ступак [9], Н.І. Загребельна та І.А. Коляда [10]. Л.М. Жванко дослідила стан соціального захисту дітей біженців за доби Української Центральної Ради [11]. Студія О.О. Колосової присвячена правовим засадам соціального захисту безпритульних дітей і дітей-сиріт за доби Української Народної Республіки та Гетьманату [12]. Окре-

мі аспекти проблеми знайшли своє відображення і у зарубіжних дослідженнях. У них, у свою чергу, проаналізовані організаційні технології допомоги дітям у роки Першої світової війни [13; 14], повсякдення дітей [15], підходи до вивчення дитинства у російській історіографії [16].

Особливе місце займають студії науковців, які безпосередньо на регіональному рівні вивчають діяльність земств Чернігівської губернії. Передусім це роботи Ю.М. Примаченко (Петровської) [17; 18; 19], Л.О. Майбороди [20]. Їх спільною рисою є спроба в узагальненому вигляді висвітлити багатоаспектний характер гуманітарної діяльності земств, інших місцевих інституцій та громадськості у роки війни. О.Б. Коваленко, О.Я. Рахно та О.М. Потапенко нещодавно оприлюднили збірник документів і матеріалів, що стало значним внеском у вивчення історії Чернігівської губернії у означений період [21].

Отже, увага істориків до діяльності земств Чернігівської губернії в роки Першої світової війни зростає, проте проблема опіки над дітьми фронтовиків, як і гуманітарна діяльність в цілому, наразі представлена виключно у вигляді окремих розвідок.

Мета статті полягає в з'ясуванні внеску земських установ Чернігівської губернії в роки Першої світової війни у справу надання допомоги дітям фронтовиків.

До 1915 р. сфера громадської опіки була однією з найбільш відсталих, закинутих галузей в структурі земського господарства. Зокрема, на її потреби земства в масштабах імперії витрачали незначні суми (в 1914 р. – близько 5,3 млн. руб., або 1,4% бюджету). Війна ж, з її численними жертвами, породжувала нові проблеми. Поява в країні значної кількості сиріт вимагала рішучих заходів. Голови губернських земських управ, що брали участь наприкінці травня 1915 р. в економічній нараді при Департаменті землеробства, були запрошені головою Романівського комітету для обговорення проекту створення притулків для дітей поранених і загиблих воїнів, учасників війни. Основними завданнями притулків мали бути опіка, трудове виховання і навчання дітей воїнів у віці до 17 років включно, «незалежно від їх віросповідання, народності, статі і стану» [1, с. 8]. Кошти, необхідні для створення і оснащення притулків, мали надаватися засновниками – земськими та міськими установами, сільськими, станичними або волосними товариствами і кооперативами, церковними парафіями, опікунствами і братствами, благодійними установами та приватними особами.

Про значне зростання кількості дітей, які потребували особливої уваги суспільства, свідчать статистичні дані. Зокрема, Олексіївський Головний Комітет у період з 1 квітня по 1 серпня 1915 р. взяв під своє заступництво 946 дітей нижчих чинів Чернігівської губернії [22, арк. 27]. Серед них 108 осіб були сиротами [22, арк. 164].

Чернігівське губернське земство закликала повітові владні структури до обговорення та розробки плану заходів у сфері піклування над сиротами. Земці вважали бажаним створення гуртожитків при навчально-ремісничих майстернях та вищих початкових училищах.

Передбачалося виділення на ці потреби по 300 руб. на повіт. Також губернське земство зобов'язалося фінансувати утримання підкидьків у Чернігові [23, с. 3–6].

Окремо слід сказати про роботу, проведену у Сосниці місцевим Товариством допомоги бідним. Зважаючи на війну, товариство вирішило направити свою діяльність на допомогу дітям загиблих воїнів. Було відкрито притулок-ясла для дітей дошкільного віку, батьки яких загинули на війні, а матері через свою бідність не мали можливості їх утримувати [24, с. 4–5]. Земство сприяло такій ініціативі матеріально, виділивши на відкриття та утримання притулку 3537 руб. Ще 825 руб. виділив товариству Романівський комітет [25, с. 6].

Спершу притулок був готовий прихистити 20 дітей, проте з початком безпосереднього прийому вихованців стало очевидним, що бажаючих значно більше. Війна затягувалася, а сиріт стало так багато, що Товариство допомоги бідним не в змозі було сповна задовольнити їх потреби. Тоді Сосницьке земство взяло на себе відповідальність за подальшу долю притулку та збільшення кількості місць в ньому. Земці вирішили тимчасово перевезти притулок до села Змітнів, де вже був облаштований відповідний заклад «за заповітом Ушинської», але для бідних дворянських дівчат. Оскільки дворянський притулок ще не був відкритий, на період війни його зайняли для сиріт воїнів. Завдяки цьому стало можливим прихистити до 100 дітей.

Утримання такого притулку коштувало 10000–12000 руб. на рік. Повітове земство не могло б повністю покривати витрати без позик, оскільки в кошторисі на 1917 р. на ці потреби заклали лише 3000 руб. Відтак земці розраховували на подальшу допомогу Романівського комітету та губернського земства. У перспективі, якщо вдалося б знайти вдвічі більше коштів, земство планувало відкрити, крім початкової школи для навчання сиріт грамоті, ремісниче відділення, де б навчали ремеслам та сільському господарству [26, с. 9].

Рішення про створення подібних притулків прийняли також Новгород-Сіверське [27, с. 3–4], Кролевецьке [28, с. 3–4], Новозибківське [29, арк. 58–59] та інші повітові земські зібрання, активно залучаючи до організації притулків учителів. У Глухові місцеве благодійне товариство заснувало і утримувало притулок-ясла для дітей-сиріт воїнів. З часом, у зв'язку з розширенням притулку, до фінансування долучилася Глухівська земська управа [30, арк. 126 зв.].

У 1915 р. Чернігівське губернське земство визначило, що такі притулки-ясла мали діяти протягом 6–8 тижнів. Утримання кожної дитини складало 80 копійок на тиждень. Зібрання дозволило управі не обмежуватися сумою кредиту, виділеною на поточний рік, і всебічно допомагати повітовим земствам утримувати всі ясла, що будуть організовані. Крім цього було наголошено на важливості перепису всіх малозабезпечених дітей загиблих воїнів віком до 17 років, а також військовослужбовців, що повністю втратили працездатність на війні, для надання їм матеріальної підтримки [31, с. 6].

Досвід функціонування ясел показав їх важливість для жителів губернії. Відтак у 1916 р. Чернігівське губернське земство розгорнуло ще активнішу діяльність у цьому напрямі. Зокрема, на створення ясел губернське земство збільшило норми допомоги зі страхового капіталу. Це дозволило виділяти аванси у сумі до половини витрат, передбачених повітовими управами, а після витрати авансу, в разі необхідності, видавати додаткові кошти. Також витрати на утримання дитини тепер доходили до 1 рубля на тиждень [32, с. 2].

Показовим є опис повсякдення таких ясел-притулків та ставлення матерів до їх впровадження, що знаходимо у періодичній пресі: «Дітей приводять охоче, особливо коли матерям було роз'яснено, що ніякої плати за це стягуватися не буде. Харчування двічі на день, найпростіше, але дуже подобається дітям: суп, куліш, каша – все з салом; буде введений і чай. Передбачається організувати ігри і близькі прогулянки» [33, с. 6].

Цілий ряд земських зібрань висловилися за нагальну потребу якнайшвидше створити притулки-колонії для сиріт. Серед земств Чернігівської губернії варто відмітити Суразьке, яке асигнувало 15000 руб. на облаштування землеробських притулків для сиріт воїнів. На їх утримання щорічно мало виділятися по 2000 руб. [1, с. 8]. Суразьке надзвичайне повітове земське зібрання 28 січня 1916 р. прийняло рішення створити притулок для 50 сиріт хлопчиків не старше 7 років і відкрити при ньому початкове народне училище та нижчу сільськогосподарську школу. Загальні витрати на ці заходи склали 110000 руб. Управа мала знайти ділянку землі для притулку в районі посаду Клишів. Крім цього, зібрання доручило управі опрацювати питання про відкриття в с. Гордіївці при вищому народному училищі інтернату для сиріт старшого віку [34, с. 4].

Варто наголосити, що піклуючись про дітей-сиріт та напівсиріт, земські установи намагалися, перш за все, прилаштувати їх у сім'ї, забезпечуючи матеріальною підтримкою останні, розподіляли їх по притулках, призначали стипендії на навчання [35, арк. 6]. Зокрема, Котопське чергове повітове земське зібрання у жовтні 1916 р. ухвалило рішення: замість опіки сиріт дошкільного віку в притулках віддавати таких дітей до благополучних сімей, надаючи фінансову допомогу останнім у вигляді 10 руб. щомісячно до досягнення шкільного віку і вступу до інтернату за рахунок земства. Також повітовій земській управі було доручено надавати допомогу на утримання напівсиріт їхнім матерям у розмірі від 3 до 5 руб. щомісяця, якщо становище родини в матеріальному відношенні виявлялося складним [36, с. 4]. Показово, що для опіки сиріт шкільного віку було вирішено влаштувати землеробську ремісничу школу-притулок у Батурині. До губернського земства було направлено клопотання взяти на себе половину витрат [36, с. 5].

У 1917 р. соціально-економічна ситуація продовжувала погіршуватися. Незважаючи на це, земства продовжували виконувати свої завдання. Протягом цього, напевно, най-

складнішого року війни для Росії, який приніс ще й внутрішньополітичні потрясіння, особлива увага приділялася георгіївським кавалерам та їхнім сім'ям, оскільки вони отримали свої нагороди за особливу хоробрість, проявлену в боях з ворогом, і мали пошану в суспільстві. Одним з найбільш ініціативних земств в цьому питанні стало Стародубське. Оскільки Георгіївський комітет поставив на порядок денний питання про призначення стипендій сиротам і дітям георгіївських кавалерів, Стародубське повітове земське зібрання визнало за необхідне виділити половину земських стипендій в чоловічій гімназії, у вищому початковому училищі, ремісничому і сільськогосподарському училищі для надання їх, у першу чергу, дітям георгіївських кавалерів, уродженців Стародубського повіту [37, с. 3].

Варто відзначити, що за доби Української Народної Республіки продовжувало функціонувати соціальне законодавство Російської імперії та відповідна система здійснення практичної діяльності у сфері допомоги дітям [12, с. 601]. Основне навантаження у реалізації конкретних заходів продовжували нести органи місцевого самоврядування. Земці, за умов політичних та соціально-економічних потрясінь, доклали значних зусиль для підтримки життєздатності, успадкованої від імперії інфраструктури: притулків, шкіл і т.д.

Отже, земства відчували свою відповідальність за створення належних умов життя та подальшу долю дітей воїнів. У рамках діяльності в цій сфері земські діячі, окрім безпосереднього надання допомоги, займалися пошуком та розробкою досконаліших форм прилаштування дітей. Земства розглядали піклування над дітьми як багатоаспектну діяльність – забезпечення їх побутових потреб, виховання, навчання та соціалізації. Вивчення зазначених проблем земської діяльності в роки Першої світової війни має стати предметом подальшого вивчення. Визначення місцевої специфіки земських ініціатив та порівняння конкретних практик вирішення гуманітарних проблем у різних регіонах імперії сприятиме формуванню наукової картини різновекторної діяльності земств та її результатів.

ПОСИЛАННЯ

1. Земство в 1915 году // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 1. – С. 5–9.
2. Кравченко О.В. Організація опіки над дітьми-біженцями: документальні джерела з фондів Російського державного військово-історичного архіву / О.В. Кравченко // Вісник Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка. – 2014. – № 3(121). – С. 15–17.
3. Кравченко Е.В. Государственное и общественное призрение детей-сирот в годы Первой мировой войны / Е.В. Кравченко // Россия в годы Первой мировой войны, 1914–1918: материалы междунар. научной конф., 30 сентября – 3 октября 2014 г., Москва / Ин-т рос. истории Рос. акад. наук. – М.: [ИРИ РАН], 2014. – С. 270–276.
4. Кравченко О. Організація та діяльність притулків для дітей-біженців в Україні у роки Першої світової війни / О. Кравченко // 1915 рік: війна, провінція, людина: українсько-польські акценти: матеріали міжнародного наукового симпозиуму, Харків, 17 квітня 2015 р. / Генеральне консульство Республіки Польща в Харкові, ХНУ імені В.Н. Каразіна, ХНУМГ імені О.М. Бекетова, Укр.-польський культурно-освітній центр. – Х.: Майдан, 2016. – С. 172–182.
5. Кравченко Е.В. Повседневная жизнь детей-беженцев в приютских учреждениях / Е.В. Кравченко // Первая мировая война и судьбы народов Российской империи (1914–1918 гг.): сб. статей междунар. научной конф., посвященной 100-летию со дня начала Первой мировой войны. – Могилёв: Белорус.-Рос. ун-т, 2015. – С. 70–73.

6. Донік О.М. Громадська благодійність в Україні в роки Першої світової війни / О.М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2005. – № 9. – С. 61–86.

7. Донік О.М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914–1918 рр.) / О.М. Донік // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – 2002. – № 4. – С. 155–182.

8. Донік О.М. Діяльність громадських організацій у справі допомоги армії та цивільному населенню / О.М. Донік // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. – К., 2013. – С. 536–562.

9. Ступак Ф.Я. Діяльність земств у галузі суспільної опіки та добротності / Ф.Я. Ступак // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 4. – С. 143–148.

10. Загребельна Н.І. Велика війна: Українство і благодійність (1914–1917 рр.) / Н.І. Загребельна, І.А. Коляда; Ред. О.П. Реєнт; Ін-т історії України, НГУ імені М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 193 с.

11. Жванко Л.М. Проблеми соціального захисту дітей біженців Першої світової війни за доби Української Центральної Ради / Л.М. Жванко // Гуржівські історичні читання. – Вип. 6. – 2013. – С. 158–161.

12. Колосова О.О. Правове забезпечення соціального захисту безпритульних дітей і дітей-сиріт у політиці урядів УНР та Гетьманату 1917–1921 рр. / О.О. Колосова // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – 2009. – № 38. – С. 599–608.

13. Микиртичан Г.Л. Организационные технологии помощи детям в годы Первой мировой войны / Г.Л. Микиртичан // Вестник Санкт-Петербургского университета. – Сер. 11. – Вип. 4. – 2014. – С. 212–229.

14. Микиртичан Г.Л. Организация помощи детям в годы Первой мировой войны / Г.Л. Микиртичан // Российский педиатрический журнал. – № 4. – 2014. – С. 61–64.

15. Синова И.В. Повседневная жизнь детей в условиях Первой мировой войны / И.В. Синова // Война и повседневная жизнь населения России XVII–XX вв. (к столетию начала Первой мировой войны): материалы Международной научной конференции. – 2014. – С. 487–492.

16. Илюха О.П. Дети и детство в условиях Первой мировой войны: подходы к теме современных российских историков / О.П. Илюха // Историк. Время. Общество. Сборник трудов к 90-летию со дня рождения чл.-корр. РАН Рафаила Шоломовича Ганелина (1926–2014), М. – 2017. – С. 101–115.

17. Примаченко Ю.М. Гуманітарна діяльність Чернігівського губернского земства в роки Першої світової війни: опіка неповнолітніми / Ю.М. Примаченко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Вип. 27. – Серія: Історичні науки. – № 2. – Чернігів, 2004. – С. 89–96.

18. Петровська Ю. Напрямок практичної діяльності Чернігівського губернского земства в гуманітарній сфері (1864–1917 рр.) / Ю. Петровська // Матеріали 61-ї Міжнародної конференції «Каразінські читання». – Х., 2008. – С. 219–220.

19. Петровська Ю.М. Особливості гуманітарної діяльності земств Чернігівської губернії на початку Першої світової війни за матеріалами «Чернігівської земської неділі» / Ю.М. Петровська // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – Чернігів: ЧДПУ, 2008. – Вип. 52. – Серія: Історичні науки. – № 5. – С. 271–276.

20. Майборода Л. Благодійна допомога воїнам і цивільному населенню в роки Першої світової війни на Чернігівщині (за матеріалами місцевих газет) / Л. Майборода // Скарбниця української культури: збірник наукових праць. – Вип. 8. – Чернігів, 2007. – С. 127–132.

21. Чернігівська губернія у роки Першої світової війни: Документи і матеріали / упорядники: О.Б. Коваленко, О.М. Потапенко, О.Я. Рахно. – Чернігів: Десна Поліграф, 2017. – Кн. 1. – 360 с.

22. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 145, оп. 2, спр. 771, 357 арк.

23. Черниговское губернское земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1915. – № 11. – С. 3–6.

24. Сосницкое уездное земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1915. – № 1. – С. 4–5.

25. Деятельность общества пособия бедным г. Сосницы и уезда // Черниговская земская неделя. – 1915. – № 13. – С. 6.

26. Сосницкий детский приют // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 51. – С. 9.

27. Новгородское уездное земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1915. – № 2. – С. 3–4.

28. Детские ясли и прямое участие на местах земских сил // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 19. – С. 3–4.

29. ДАЧО, ф. 145, оп. 3, спр. 1141, 175 арк.

30. ДАЧО, ф. 145, оп. 3, спр. 1133, 335 арк.

31. Стародубское экстренное уездное земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1915. – № 30. – С. 6.

32. Приюты-ясли в губернии // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 23. – С. 2.

33. Ясли-приюты для детей // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 33. – С. 6.

34. Суражское экстренное уездное земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 7. – С. 4.

35. ДАЧО, ф. 145, оп. 2, спр. 922, 14 арк.

36. Конопотское очередное уездное земское собрание // Черниговская земская неделя. – 1916. – № 51. – С. 4–5.

37. Стародубское экстренное уездное земское собрание // Черниговская земская газета. – 1917. – № 7. – С. 3.

Немченко А.С. Земские учреждения Черниговской губернии в деле помощи детям фронтовиков в годы Первой мировой войны

В статье рассматривается деятельность земских учреждений Черниговской губернии в деле помощи детям фронтовиков в годы Первой мировой войны. Выявлены основные задачи, стоящие перед земствами в связи с появлением значительного количества сирот и детей, лишенных родительской опеки, определены способы их решения на местах.

Ключевые слова: Первая мировая война, Черниговская губерния, земские учреждения, дети-сироты, приюты-ясли, опека.

Nemchenko O.S. Zemstvo establishments in Chernihiv province in helping children of war veterans during the First World War

In the article the peculiarities of zemstvo establishments activities in Chernihiv province in helping children of war veterans during the First World War is considered. The author analyzes the main tasks the zemstvos faced in connection with the increase of significant number of orphans and children deprived of paternal care. The ways to solve these problems have been defined.

Key words: the First World War, Chernihiv province, zemstvo establishments, orphans, orphanages, care.

18.02.2019 р.

УДК 930.2:929:59Сіверщина

М.М. Рогожа

СІВЕРЯНИ У НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ 1917–1921 РОКІВ: ДОСВІД ІДЕНТИФІКАЦІЇ

У статті означено уродженців Сіверщини, які брали активну участь у національно-визвольних змаганнях упродовж 1917–1921 рр. Виявлено їхнє місце народження, походження, родини, здобута освіта. Вказано на займані посади та звання у військах Російської імперії, Армії УНР, участь у військових формуваннях і боях за незалежність України, інтернування та еміграцію.

Ключові слова: уродженці Сіверщини, національно-визвольна боротьба, інтернування, еміграція.

Соціокультурний простір України від 2017 р. перебуває у стані нового прочитання періоду національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. із багатьох причин. По-перше, на наш погляд, це обумовлено контекстом процесу державотворення в нових історичних умовах. Водночас, найвиразнішим рушієм у вказаний період були військовики та цивільні особи, які зробили свідомий вибір і перейшли на службу до військових формувань чи державних установ новостворюваної Української Народної Республіки. Нині це сприймається як вияв найвищої психічної якості – готовності до самопожертви заради майбутнього Укра-